

Řadu let byl předsedou a členem Českého národního komitétu programu UNESCO Man and Biosphere (MAB). Jako organizátor vědeckých programů se zapojil v centrále UNESCO v Paříži, kde působil jako člen Mezinárodní koordinační rady MAB, člen poradního sboru generálního ředitele pro světovou síť biosférických rezervací a v r. 1995 též jako volený místopředseda Mezinárodní konference UNESCO v Seville. Ta významně posunula světovou ochranu přírody směrem k problematice trvalé udržitelnosti vyhlášením tzv. sevillské strategie. Svě zkušenosti uplatňoval i jako dlouholetý člen Komise pro chráněná území (WCPA) v rámci Mezinárodního svazu ochrany přírody (IUCN). Působil jako expert v rámci organizace OSN pro výživu a zemědělství FAO a programu OSN pro životní prostředí UNEP. Podílel se na mezinárodních projektech, jež měly výstup v monografiích nebo internetových prezentacích. Lze zde uvést syntetickou kapitolu o biodiverzitě v globální příručce o světových pohořích (Mountains of the World: a Global Priority, 1997), kapitolu o pohořích v internetové encyklopedii o životadárných ekosystémech Země (Encyclopedia of Life Support Systems, 2002) a spoluautorství v knize Alpine Biodiversity in Europe (2003), jež byla výsledkem projektu European Science Foundation.

V r. 1993 získal Jan Jeník prestižní cenu Sultána Qaboose, kterou Organizace spojených národů uděluje za mimořádný celoživotní přínos v ochraně životního prostředí. Nebyla to jediná pocta, které se panu profesorovi dostalo. Za rozvoj ekosystémové ekologie a její popularizaci obdržel od Nadace Charty 77 Cenu Josefa Vavrouška za r. 2001, je nositelem Ceny ministra životního prostředí (1994) a r. 2015 mu byla udělena Cena ředitele Správy KRNP – výroční ocenění osobnostem, které se významně zasloužily o rozvoj krkonošské oblasti, zvláště pak národního parku.

Co je však oceněním celoživotní práce vědce? Především uznání, úcta a přátelství kolegů, přátel a žáků. Prof. Jeník je dnes obklopen početnou skupinou lidí, kterým poskytl v jejich osobním i pracovním životě bezpočet nezištných rad a životního moudra. Jsem rád, že mezi ně patřím.

Charisma Jana Jeníka bylo opět zřejmé i z průběhu speciálního semináře, který uspořádala Česká botanická společnost 28. ledna 2019 v Krajinově posluchárně katedry botaniky Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

Pane profesore, milý Honzo, přeji ti ještě hodně duševní pohody, odborných inspirací, potřebných sil a především neustálé spokojenosti z práce, která se stala tvým celoživotním koníčkem.

4 Krkonošská arkoalpínská tundra, jejíž popis Jan Jeník inicioval. Foto z archivu Správy Krkonošského národního parku (obr. 3 a 4)

5 Model řezu anemo-oro-graphickým (A-O) systémem Bílého Labe. Převzato z knihy J. Jeníka *Alpínská vegetace Krkonoš, Králického Sněžníku a Hrubého Jeseníku* (Praha 1961). Pozn. redakce: Krátkou citací bychom chtěli ukázat zřejmě největší přínos prof. Jeníka v rámci této teorie – „Termín, který se dostal do učebnic ekologie a je často vztažován k biologické rozmanitosti, je disturbance (narušení)... Interakce mezi geomorfologickými a klimatickými faktory byly popsány z českého území, z horských poloh Janem Jeníkem. Jeho „teorie anemo-oro-graphických systémů“ (1961) úspěšně vysvětluje výjimečně vysokou geobiodiverzitu v karech sudetských pohoří, o což se méně úspěšně pokoušeli přírodovědci předešlých generací... Prostředí narušované lavinami, erozí a gravitačními pochody vytvořilo perfektní příležitost pro klíčení a úspěšné přežití dokonce i malých populací rostlin různého původu.“ Převzato z článku P. Kováře: *Concepts of landscape-ecological relevance emerged in the Czech botany during the second half of twentieth century* (Journal of Landscape Ecology 2015, 8 (3): 40–50)

Jan Franta

Pavilon Jana Jeníka – neobvyklé ocenění k životnímu jubileu

K devadesátým narozeninám přichystala prof. Ing. Janu Jeníkovi, CSc., dr. h. c., Botanická zahrada Liberec mimořádné překvapení. Dedikovala mu jeden ze svých tropických pavilonů – Paleotropis – představující asijskou a africkou flóru.

Protože jsem měl v uplynulém desetiletí čest s panem profesorem mnohokrát spolupracovat při přípravě knih, digitalizaci rozsáhlého archivu i jiných příležitostech, dozvěděl jsem se o jeho práci opravdu mnohé. Rád bych se proto se čtenáři Živy, ve které publikoval řadu svých významných prací, podělil alespoň o tu část příběhu Jana Jeníka, která se týká tropického angažmá, jež je právě akcentováno zmíněným libereckým oceněním.

V životaběhu Jana Jeníka hraje téma tropické přírody zásadní roli, přestože by se mohlo zdát, že zaujímá relativně krátký časový úsek. Začátek se odvíjí někdy od r. 1954. Tehdy pětadvacetiletému studentovi ukazuje jeho školitel, věhlasný profesor rostlinné sociologie (fytoecologie) Jaromír Klika, anglickou knihu Paula Richardse *The tropical rain forest*. „Iniciální rituál“ trvá pouhou hodinu a Jeník je již rozhodnut věnovat se tropické botanice. Dojde k tomu ale až za 10 let, během kterých pro sebe objeví další dvě životní témata – kořeny a kořenové systémy a hory. (Už v r. 1961 ve čtyřsetstránkové knize *Alpínská vegetace Krkonoš, Králického Sněžníku a Hrubého Jeseníku* formuluje

originální teorii anemo-oro-graphických systémů.) Roku 1964 odjíždí do vysněných tropů. Následující tři roky působí jako hostující docent na univerzitě v Akkre (Ghana) s kratšími pobyty na univerzitách v Afghánistánu a Tanzanii. Vyučuje teoretickou botaniku a ekologii a plně se věnuje terénnímu výzkumu v rozlehlých oblastech západní a částečně i východní Afriky. Na Akkerských plošinách (Akkra Plains), téměř 3 000 km², spolu s Johnem Hallem popisuje a vymapuje 32 typů rostlinných společenstev savan (dvě vegetační třídy, čtyři řády, 8 svazů, 16 asociací a 16 sub-asociací). Věnuje se studiu tropického lesa a jeho struktuře. Objevuje a později popisuje především nové kořenové struktury tropických stromů. Samostatnou kapitolu představuje studium mangrovů, obojí velkých lesů v oblastech mořského dmuť. Je fascinován dýchacími kořeny, které později popisuje a vytvoří jim české názvosloví. V Ghaně dochází k osobnímu setkání s Paulem Richardsem, jehož kniha ho k tropické přírodě přivedla.

Přestože přicházejí nabídky k hostování na dalších univerzitách, plní Jan Jeník

slib daný kolegům v Čechách a vrací se zpět na Přírodovědeckou fakultu UK, kde je jmenován vedoucím oddělení geobotaniky. Politický vývoj následujících desetiletí způsobí, že ani on, ani jeho kolegové už do tropů na delší čas nevycestují. Jeník svůj tříletý pobyt v dalším období mnohonásobně zúročí. Přiváží z tropů kromě obrovského fotografického archivu hlavně cennou osobní zkušenost z dlouhodobého pobytu, o níž se dělí se studenty. Vnáší do oboru novou estetiku. Ukazuje jim černobílé fotografie morfologicky složitých struktur tropických porostů a představuje je nejen jako zajímavé a funkční, ale také krásné. V této době se formují počátky tzv. Jeníkovy geobotanické školy *sui generis*, ke které se hlásí desítky jeho studentů.

Po politicky motivovaném nuceném odchodu z Univerzity Karlovy a zákazu styku se studenty se nadále věnuje výzkumu započatému v Africe. Publikuje množství odborných a popularizačních textů. Společně s přítelem Kennethem Alanem Longmanem vydají v Anglii knihu *Tropical forest and its environment* (1974, 1987). Vychází v četných dotiscích a především edice v malajštině působí poněkud exoticky. Na dlouhá léta se stává základní učebnicí mnoha, zejména lesnických fakult ve světě a je jednou z Jeníkových nejcitovanějších prací z tropicky orientované literatury.

V *Živě* začíná r. 1973 publikovat dva rozsáhlé šestidílné seriály o tropickém deštném lese (1973, 1–6) a o savanách (1975, 1–6) a později články o afrických velehorách (1978, 2: 46–49) a mangrovech (1979, 3: 83–87; spolu s Tomislavem Petrem 2002, 5: 213–216). Z textů se stávají neformální učební skripta. Pokračují jeho rhizologické práce. Se spolupracovníky připravuje a obhajuje rozšířenou klasifikaci kořenových systémů tropických dřevin, která později vejde do učebnic a už v nich zůstane (poprvé v rozsáhlém kompendiu *Tropical trees as living systems*; Tomlinson a Zimmermann, eds., 1978). Objevuje např. nový typ pneumatofor

u stromu *Xylopia staudtii* ze sladkovodních bažin Jižní Ghany a nazývá je „kolíkovité pneumatofory s opěrnými kořeny“ (stilted peg-roots). Podobné dýchací kořeny popisuje v mangrovech. Podle tvarů kořenů ustanovuje české názvosloví (kořenovník – *Rhizophora*, kolíkovník – *Avi-*

cennia, kuželovník – *Sonneratia*, kolenovník – *Bruguiera*, kyjovník – *Laguncularia*). Za zmínku také stojí druhé vydání Richardsovy knihy (1996), která stála na počátku a kde jsou nyní publikovány a citovány Jeníkovy objevy.

Do tropických oblastí se Jan Jeník v dalších letech podíval ještě několikrát jako člen vědeckých expedic (Uganda, Ekvádor, Galapágy, Mexiko, Kuba, Indie).

K jeho osmdesátým narozeninám vyšly knižně články ze *Živy* nazvané Kapitoly ze života v tropech. Publikace byla rychle rozebrána. Můžeme směle konstatovat, že ani po 46 letech od prvního vydání v *Živě* není jiný český autor, který by takto celistvě popsal z vlastních zkušeností tropický deštný les, savany a mangrovy.

Toto je jen stručný příběh jedné části mnohovrstevnaté osobnosti a práce Jana Jeníka, stojícího v české kotlině pevně na třech pilířích, označených jako tropy – hory – kořeny.

Profesní a osobní život nelze u prof. Jeníka oddělit už jen proto, že po celý čas stojí po jeho boku paní Květa, manželka a spolupracovnice (ale také básnířka), první čtenářka a recenzentka jeho textů a překladů. Na jeho životě a díle můžeme oceňovat mnohé. Nad vším však stojí především člověk vysokých morálních kvalit. Nikdy se nezpronevřil étosu českého skautingu, kterého je celoživotně členem a kde užívá přezdívku Kamzík.

Ocenění libereckou botanickou zahradou má logické opodstatnění v osobě jejího ředitele Miloslava Studničky, v mládí studenta Jana Jeníka. Na trvalé expozici u zmíněného pavilonu je zobrazeno, jak zásadně Jeníkovy objevy ovlivnily tvorbu architektonického řešení pavilonů a expozic, jejichž autorem je právě M. Studnička. Expozice odpovídají skutečnostem, vznikají s citem pro celek i detail a jsou poprávu oceňovány domácími i zahraničným publikem nejen laickým, ale i odborným. A to je dalším důkazem, jak mnoho Jan Jeník posunul naše vědění.

K významnému životnímu jubileu se srdečným blahopřáním a poděkováním panu profesoru Jeníkovi za trvalou přízeň našemu časopisu připojuje i redakční rada a redakce *Živa*.

1 a 2 V polovině ledna letošního roku slavnostně pojmenovala Botanická zahrada Liberec skleník Paleotropis na Pavilon Jana Jeníka. Jubilat Jan Jeník při té příležitosti přednesl přímo před pavilonem krátkou přednášku o svých výzkumech v tropech, které se staly řediteli botanické zahrady Miloslavu Studničkovi inspirací při architektonickém řešení expozic. Pavilon představuje africkou a asijskou květennou říši právě tak, jak ji prof. Jeník často a rád popisoval při svých přednáškách i výzkumech: tropické stromy-giganty, liány, přisedlé epifytní rostliny, trpasličí stromové formy...

Foto: F. Prokop (obr. 1), H. Prknová (2)

3 Univerzitní expedice ve středisku pro výzkum ekologie savany vedená Janem Jeníkem. Molle Game Reserve, Ghana v r. 1966. Foto z archivu J. Jeníka

